

1705)¹⁴, Nakae Čóminom (1847—1901)¹⁵, Daj-Čenom¹⁶ a Fan-Čenom (asi 450—515 n. l.)...¹⁷

V oblasti filozofie národov Blízkeho východu vytvoril rozsiahle dielo akademik AV Azerbajdžanskej SSR Alexander Osipovič Makovelskij (nar. 1884), ktorý sa zaoberal predovšetkým Avestou¹⁸ a učeniami atomistov na Blízkom východe. Významný je jeho príspevok k štúdiu dejín azerbajdžanskej filozofie. Napísal rozsiahlu monografickú prácu *K otázke svetonázoru Mirzu Šafa*.¹⁹

O dejinách vzniku kresťanstva v Egypte písal G. F. Francev (v zborníku *Otázky náboženstva a ateizmu*²⁰). Štúdiou o podobnej problematike prispel aj do zborníka *Staroveký Egypt*.²¹

Filozofiou národov Blízkeho východu sa zaoberá aj S. N. Grigorijan, vedúci oddelenia filozofie národov Východu Filozofického ústavu AV ZSSR v Moskve. Jeho najlepšia práca z tejto oblasti sa

zaoberá rozborom stredovekej filozofie národov Blízkeho a Stredného východu.²²

Preklady niektorých filozofických traktátov al-Farábího sú výsledkom rozsiahlych bádání vedeckých pracovníkov Akadémie vied Kazašskej SSR.²³ Ich vydanie je doplnené zaujímavou úvodnou štúdiou troch sovietskych filozofov — akademika B. M. Kedrova, AV Kazašskej SSR Š. E. Jesenova a člena korešpondenta AV Kazašskej SSR A. Ch. Kasymžanova. Konštatovaním týchto troch sovietskych historikov filozofie, že „zaplnenie »bielych škvŕn« na mape dejín filozofie je dnes najaktuálnejšou úlohou marxistov-historikov filozofie a spoločenského myslenia”,²⁴ chceli by sme zakončiť náš krátky a zaiste nie celkom úplný výpočet mien a prác autorov, ktorí pracujú v Sovietskom zväze v oblasti dejín filozofie národov Východu.

Dalimír Hajko

50 ROKOV ROZVOJA FILOZOFIE PRÍRODNÝCH VIED V ZSSR

Prehľad o vývine filozofie prírodných vied v ZSSR musíme začať Leninom. Lenin vo svojich prácach *Materializmus a empiriokriticizmus* a *O význame bojového materializmu* prvý raz z hľadiska dialektického materializmu nastolil a riešil mnohé problémy, ktoré predkladali vtedajšie prírodné vedy. Z týchto prác vyplynul aj metodologický postup kritiky

nematerialistických, ako aj mechanisticko-materialistických názorov. Lenin vyzdvihol viac ideí, z ktorých vychádzajú ďalší marxistickí filozofi v ZSSR.

Vzťahom filozofie a prírodných vied sa zaoberali sovietski filozofi už v dvadsiatych rokoch. Vychádzali z Leninovho odkazu, podľa ktorého úlohou bojových materialistov je aj rozpracúvanie, spolu s prí-

¹⁴ Materialističeskaja filosofija Ito Dzinsaj (1627—1705), Sov. rostokovedenje 2, 1941.

¹⁵ Materialističeskaja filosofija Nakae Čómin, Sov. vostokovedenie 6, 1945.

¹⁶ Daj-Čeň — vydajuščijsja kitajskij prosvetitel, Voprosy filosofii 4, 1954.

¹⁷ Velikij kitajskij ateist Faň-Čeň, Ježegodnik muzeja istorii religii i ateizma 1, 1957.

¹⁸ Ekonomická a sociálna štruktúra spoločnosti v Aveste, Taškent 1957 a Avesta, Baku 1960.

¹⁹ Baku 1955.

²⁰ Voprosy religii i ateizma, tom 2, Moskva 1954.

²¹ Moskva 1960.

²² Strednevekovaja filosofija narodov bližnego i srednego vostoka, Moskva 1966.

²³ Al-Farábí, Filosofskije traktaty, vyd. Nauka, Alma-Ata 1970.

²⁴ C. d., s. 12.

rodovcami, filozofických problémov, ktoré nastoluje najnovšia revolúcia v prírodných vedách a skúmanie týchto problémov z pozície materialistickej dialektiky. Bez filozofického zovšeobecnenia úspechov prírodných vied nemôže byť bojový materializmus ani bojovým, ani materializmom. To je jedna z Leninových hlavných ideí. Stala sa základom prác Agových, Bondarenkových, Valeskalových, Gessenových, Deborinových, Kolmanových, Maximovových a iných vedcov ktorí pri vypracúvaní filozofických problémov prírodných vied po VOSR sa opierali o výsledky prírodovedných výskumov, o materialistické a dialektické názory prírodovedcov. Medzi týchto prírodovedcov môžeme zaradiť Timiriazeva s dialektickou koncepciou vývinu a jeho organickou evolúciou, Pavlova s fyziologickou teóriou, ktorá pomáhala upevňovať prírodovedecký materialistický základ marxisticko-leninskej filozofie. Fyzik S. Vavilov ukázal, že riešenie nových problémov fyziky bez aplikácie kategórie dialektiky, bez dialektickej metódy myslenia je bezúspešné a zostáva vždy v zajatí mechanizmu. Z chemikov môžeme spomenúť Kurnakova, ktorý z chemického hľadiska odôvodnil dialektické ponímanie vzájomného vzťahu diskretnosti a spojitosti v prírodných javoch, tézu dialektickej logiky o jednote protikladov a ukázal metodologický význam tejto tézy pre rozvoj chémie. Výskumy Vernadského, Mičurina, Vavilova a Komarova pomáhali materialisticky a dialekticky riešiť biologické problémy dialektickej koncepcie vývinu a s ňou spojeney idey jednoty sveta, pretvárania prírody, teórie druhov atď. Medzi nimi treba spomenúť aj akademika Oparina s jeho originálnou teóriou o pôvode života, v ktorej našli odraz predovšetkým Engelsove idey.

O idey dialektického materializmu sa opierali v dvadsiatych-tridsiatych rokoch vo svojich vedeckých výskumoch Bloch, Beritašvili, Joffe, Orbeli a ďalší významní prírodovedci.

Vývin v oblasti filozofie prírodných

vied nebol však taký jednoduchý, ako by sa na prvý pohľad zdalo. Zakorenené mechanistické myslenie sa veľmi ťažko a bolestne prekonávalo, mnohí robili chyby, pretože nevychádzali z ducha dialektického materializmu, ale z jeho litery, čo malo veľa ráz neblahé následky. Mnohé vedecké objavy sa nedocenili, hodnotili sa z nesprávneho stanoviska, ba mnohokrát sa apriórne zavrhovali len preto, že boli vytvorené v buržoáznych kapitalistických krajinách. Stačí spomenúť spory o teórii relativity, teórie rezonancie, klasickú genetiku, symbolickú logiku, kybernetiku a ďalšie.

Posledných 25 rokov vnieslo do sovietskej filozofie — možno povedať — kvalitatívnu zmenu. Diferenciácia a integrácia vied odhalila nové oblasti výskumu, rôzne styčné body medzi jednotlivými vedami, ale súčasne si vyžaduje aj kritické prehodnotenie predchádzajúcich názorov. To však už vyžaduje úzku spoluprácu filozofov a prírodovedcov. Ani jedna vedecká disciplína sa už nemôže izolovať od ostatných. Vzájomné prenikanie, integrácia vied vyžaduje všestranný a fundovaný výskum, vzájomnú spoluprácu. Takýto nový postup sa prejavil v práci sovietskych odborníkov. Stretávame sa na spoločných konferenciách a sympóziách, ktorých len za posledných 5 rokov bolo okolo tridsať. Ich slobodné teoretické diskusie, ako píše A. F. Okulov, majú dôležitý význam pre prekonanie dôsledkov dogmatického, nihilistického prístupu k úspechu súčasných prírodných vied zo strany niektorých filozofov, ako aj negatívneho vzťahu prírodovedcov k marxistickej filozofii. Táto spolupráca zároveň upevňuje pozície dialektického materializmu v súčasnej prírodovede.

Spolupráca filozofov a prírodovedcov si však vyžaduje odpoveď na otázku, čo je filozofia prírodných vied, aký je predmet jej výskumu, ktoré otázky spadajú do jej kompetencie? V riešení tohto problému sa môžeme stretnúť s dvoma krajnými názormi. Jední vidia vo filozofii prírodných vied vyjasňovanie obsahu malej skupiny

kategórií, čím odďalujú filozofiu od prírodovedy, druhí považujú každý nový problém za filozofický, čo však znamená, že filozofia rieši špeciálne problémy prírodných vied. Po úporných diskusiách a vyjasňovaníach sa dospelo k záveru, že *filozofia prírodných vied odpovedá na metodologické problémy, ktoré vyrastajú pred prírodovedcami*.

Práve metodologickým otázkam a logike vedy venujú sovietski filozofi v súčasnom období veľkú pozornosť. Stačí spomenúť práce akademika Kedrova, Omelianovského, Blochinčeva, Alexandrova, Sačkova a ďalších. Skúma sa výstavba a typológia vedeckých teórií, druhy a štruktúra empirických vedeckých poznatkov, problémy empirickej interpretácie vedeckých teórií. Mnohé práce venujú pozornosť problému podmienok a mechanizmov formovania nových poznatkov vo vede.

Spolupráca filozofov a prírodovedcov priniesla prvé výsledky vo viacerých publikáciách, napr. *Štruktúra a formy hmoty, Filozofické problémy fyziky elementárnych častíc, kybernetika, myslenie, život, O podstate života, Lenin a súčasná prírodoveda* a známa séria *Dialektický materializmus a súčasné prírodné vedy*.

Už zo spomínaných prác vidieť, že problematika vzájomnej spolupráce je široká. Vyberieme aspoň niektoré závažné problémy, na ktorých sa v súčasnom období úspešne pracuje.

Veľká pozornosť sa venuje základným problémom poznania reality. Už V. I. Lenin vo svojom *Materializme a empiriokriticizme* vstúpil do diskusie v spore o realnosti vonkajšieho sveta. Súčasná kvantová teória dala tejto problematike nový obsah. Mnohí nemarxistickí filozofi v boji proti starej metafyzike zavrhnújú s ňou aj základnú filozofickú otázku. Objavujú sa také tvrdenia, ako „bez prístroja niet objektu“, inštrument „vytvára objekt“ atď. Sovietski filozofi a fyzici sa v mnohých kritických prácach venujú problémom marxisticko-leninskej teórie hmoty a vedomia, zdôvodneniu jej meto-

dologického významu pre rozvoj modernej vedy a spoločenskej praxe, vystupujú proti podobným teóriám a dôsledne bránia dialektickomaterialistické stanovisko. Spomeňme Meluchinove, Gottove, Čudinove, Askinove práce a ďalších, v ktorých sa znova potvrdzuje Leninova idea o nevyčerpatelnosti hmoty a nekonečnosti procesu poznania. S problémom elementárnosti a štruktúry hmoty korešpondujú v súčasnej fyzike kategórie spojitosti a diskretnosti, možnosti a skutočnosti, nekonečnosti a konečnosti atď.

Ďalším problémom, na ktorom sa v poslednom období intenzívne pracuje, je kategória kauzality a s ňou spojená kritika pozitivizmu. Ide tu predovšetkým o vyjasnenie vzťahu faktorov súčasnej fyziky k dialektickomaterialistickému učeniu o príčinnosti, čo nového prináša veda predialektickomaterialistické ponímanie príčinnosti, akú úlohu hrá princíp príčinnosti vo vývine fyziky.

Pri skúmaní kauzality vychádzajú sovietski autori z nasledujúcich princípov:

1. z priznania objektívneho charakteru javu;
2. z konkrétneho-historického názoru na problém kauzality (ide tu o zmenu v ponímaní kauzálneho vzťahu s novými faktami);
3. z tvorivého prístupu ku skúmaniu pojmu kauzality.

Z významných prác z tejto oblasti môžeme uviesť: zborník *Problém príčinnosti v súčasnej fyzike*, zborník *Problém príčinnosti v súčasnej biológii*, prácu akademika Svečnikova: *Kategória príčinnosti vo fyzike* a prof. Frolova: *O príčinnosti a účelnosti v živej prírode*.

Sovietski filozofi venujú veľkú pozornosť problémom biológie. V popredí záujmu stojí predovšetkým problém podstaty života, jeho špecifika a fyzikálno-chemický základ. Kriticky sa vystupuje proti holizmu, neovitalizmu, psycholamarizmu, organickému indeterminizmu, neofinalizmu a ďalším idealistickým koncepciám, ktoré sú svojráznym „trestom“ za mechanizmus, sú jeho vonkajším antipódom. Všetky tieto teórie majú úplne antidialektický

charakter. Preto je potrebné filozoficky hlbšie prehodnotiť niektoré v biológii rozšírené pojmy, ako štruktúra, biologická organizácia, úroveň vývinu nižšieho a vyššieho, vývin a pohyb, evolúcia a revolúcia, orgán a funkcia atď. a interpretovať ich dialektickomaterialisticky. Prispeli k tomu práce prof. Frolova *Metodologické problémy genetiky*, *Genetika a dialektika*, ako aj zborník *O podstate života* a ďalšie známe práce.

V posledných rokoch sa dostali do popredia aj filozofické problémy kybernetiky. Filozofická analýza je zameraná na predmet a pojmy kybernetiky, podstatu informácie a zvláštnosti kybernetického modelovania sociálnych aspektov kybernetiky, ako aj jej použitia v spoločenských vedách. Je to mladá veda a žiaľ, doneďávna zaznávaná. Dnes sa však zdá, že sa situácia mení. Hoci existujú medzi filozofmi, matematikmi, fyzikmi, psychológmi a fyziológmi na ňu rôzne názory, predsa všetci uznávajú, že kybernetika je mohutným prostriedkom teoretickej analýzy a experimentálnej činnosti. Vzhľadom na marxistickú filozofiu kybernetika potvrdzuje tri dôležité tézy dialektickomaterialistického učenia o jednote sveta:

1. Spojitosť všetkých javov, čo znamená chápanie sveta ako celku oproti množinovému pohľadu.

2. Ponímanie jednoty sveta ako jednoty vzťahov medzi materiálnymi objektmi.

3. Priznanie jednoty hmoty a jej atribútov.

V kybernetike nachádza konkretizáciu aj dôležitý princíp materialistickej dialektiky — idea samopohybu hmoty a zákon jednoty a boja protikladov. Práce *Filozofické problémy kybernetiky* (zborník), Novikovova *Kybernetika, filozofické a sociologické problémy*, ako aj Bergove, Gluškovove, Lapunovove, Anochinove, Kopninove práce a ďalších sú veľkým prínosom k rozpracovaniu základných filozofických problémov kybernetiky.

Matematizácia mnohých vedných disciplín nastolila otázku ich logických zákla-

dov. V tejto súvislosti sa problémami logiky nezaoberajú len logici a filozofi, ale aj mnohí matematici, medzi ktorými sa rozvinula živá diskusia o predmete logiky a jej mieste vo vedeckom poznaní, o vzťahoch medzi dialektickou, matematickou a tradičnou formálnou logikou, ako aj o problémoch logiky a metodológie vedeckého poznania. V mnohých prácach sa široko skúmajú zásadné logicko-metodologické problémy, ako predmet logiky vedeckého poznania, logická analýza jazyka vedy, empirická rovina poznatkov, štruktúra vedeckých teórií, zákonitosti rozvoja vied atď. Intenzívne sa rozpracovávajú neklasické logiky a logika vedy. Spomeňme zborníky *Skúmanie logických systémov*, *Neklasická logika* a veľký slovník N. I. Kondarova *Úvod do logiky*.

Úspešne sa skúmajú niektoré metodologické otázky prírodných vied, najmä problém klasifikácie, k rozpracovaniu ktorého významne prispeli B. M. Kedrov, Permský, Ujemov, Bukanovský a ďalší, ako aj problémy vedy o vede. Skúmajú sa rôzne typy prírodných vied, rôzne typy ich predmetu, v ktorých sa odráža celá zložitost a nevyčerpatelnosť vecí a procesov objektívneho sveta. Vyšli zborníky *Vedecká tvorba a Veda dnes*.

Naďalej sa rozpracúvajú problémy spojené s úlohou filozofie v súčasnom prírodovednom výskume.

Pri rozpracúvaní filozofických problémov prírodných vied sa však naráža ešte na mnohé prekážky, ktoré bude potrebné čo najskôr prekonať. Niektorí filozofi napr. nepoznajú dostatočne súčasné problémy prírodných vied a nedokážu v nich vždy nájsť také aspekty filozofickej analýzy, ktoré by pomáhali vývinu filozofie a prírodovedcom nachádzať správne riešenie vedeckých problémov vo svojich špeciálnych teoretických výskumoch. Pomoc pri riešení tohto problému možno očakávať aj od vytvorenia špeciálneho časopisu venovaného filozofii prírodných vied, kde by sa v diskusií stretávali filozofi aj prírodovedci.

Ako sme už uviedli, filozofia prírodných vied sa v poslednom období v ZSSR intenzívne a čoraz vo väčšej miere rozpracúva a jej doterajší vývin potvrdzuje Le-

ninov záver, že najnovšia revolúcia v prírodných vedách si vynúti podstatnú prestavbu jej filozofických základov.

Ján Dubnička